

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ
karn_chatchawan@hotmail.com

น้ำบวยสายงามด้วยสายแกะ

ดักแด้นเกาะนั่งอยู่บนกิ่งไม้ ลวดลายตามน้ำบวย

คนดำข้าวกับครกมอง

น้ำบวย

กล้วยไม้ ต้นไม้ในกระถางที่แขวนหรือไว้ด้านบนร้านตั้งน้ำบวย กระบะไม้ กระบอง กระบุง ถังเก่า ๆ ใสดิน ปลูกต้นหอม สะระแหน่ พริกเผ็ด พริกขี้หนู วางอยู่ด้านล่าง เป็นที่รู้จักสำหรับคนล้านนาว่าเมื่อใดที่ทุกคนเอาน้ำบวยตักน้ำในน้ำบวยดื่มแล้วมีน้ำเหลือในน้ำบวยช่วยรดน้ำต้นไม้ในกระถางที่แขวนไว้ด้านบนบ้างช่วยรดน้ำต้นไม้ในกระถางด้านล่างบ้าง

ไม้งอกงามแตกดอกออกใบ มีคนคอยช่วยให้น้ำจากน้ำบวยตลอดทั้งวัน วิถีชีวิตที่มีแบบแผนอันเรียบง่าย ไม่เป็นภาระใคร จัดได้ลงตัวในชีวิตประจำวัน ทุกยามที่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมาเยือน หยิบน้ำบวยที่วางอยู่บนค้ำน้ำบวย เปิดฝาน้ำหม้อ ตักน้ำดื่มกินเย็นชื่นใจ หายร้อนตัวหายเหนื่อยกาย ดื่มแล้วไม่แฉ้วช่วยรดน้ำต้นไม้และพืชผักให้เจ้าของบ้าน ด้วยน้ำที่เหลือค้างในน้ำบวย เสร็จแล้ววางลงบนค้ำน้ำบวยปล่อยให้ไหลหยด จนแห้งสนิท แล้วชวนกันไปนั่งที่เต็นบนเสื่อสาต พุดคุยสนทนาธุระปะปังจนกระทั่งเสร็จความ

‘น้ำบวย’ เป็นชื่อเรียกกระบวยที่ทำขึ้นใช้ไว้สำหรับตักน้ำดื่ม เคียงคู่อยู่กับหม้อน้ำของคนล้านนามีน้ำหม้อที่ไหน น้ำบวยก็ตามไปอยู่มิได้ห่าง น้ำบวยที่อยู่คู่หม้อน้ำนั้นมีการวางไว้หลายแบบหลายลีลาน้ำหม้อที่วางอยู่บนช้อหล่อไม้ไผ่ มักวางน้ำบวยครอบงุ้มที่อยู่บนฝาน้ำหม้อน้ำ บ้างก็แขวนไว้กับแขนงไม้แขนงไม้ที่ทำไมให้น้ำบวยโดยเฉพาะ แต่โดยทั่วไปน้ำบวยจะมีที่วางไว้ใกล้ชิดน้ำหม้อ โดยทำโครงดีซี่โปร่ง ๆ

ขาป้ายไขว้กันบ้าง ขาเป็นสี่เหลี่ยมบ้าง ยกพื้นขึ้นเล็กน้อย ป้องกันการเปื้อน เมื่อต้มน้ำดื่มเรียบร้อยแล้ววางคว่ำลง ปล่อยให้ น้ำที่ค้างในน้ำบวยไหลหยดลงจนหมด แห้งง่าย ไม่ขึ้น เรียกกันว่า 'ค่างน้ำบวย'

วันแล้ววันเล่าที่น้ำบวยได้ทำหน้าที่ ใคร ๆ ขึ้น เรือนชาน ต้องได้จับคันท้ำบวย เหตุนี้เจ้าของบ้านจึงใส่ใจ ใส่ความงามลงบนคันท้ำบวย แล้วแต่ใครจะถนัดในฝีมือ แบบใด ด้วยความคิด จินตนาการแบบไหน

น้ำบวยทำใช้กันได้ไม่ยากนัก ด้วยวัสดุที่หาได้ง่าย ในหมู่บ้าน เก็บมะพร้าวแก่ที่มีลูกไม่โตเกินไปนัก ปอก เปลือกออกผ่าแบ่งค่อนไปทางหัวให้ทางกันเหลือมากหน่อย ขูดเนื้อมะพร้าวออก ขูดขี้เกลือผิวกะลาให้เกลี้ยง เอาเม็ด ปลายแหลมหรือสว่านเจาะรูตรงที่ต่ำกว่าขอบกะลาด้าน หนึ่งเล็กน้อย ทำเดียวกับคันท้ำบวยที่ใส่สอเข้าไปด้านในกะลา ยึดคันท้ำบวยกับกะลาให้แน่นหนา ตรงนี้สำคัญ หากยึด ไม่ดีก็หลวมครอกแครก ๆ ต้มน้ำไม่สะดวก และอาจหลุด ออกจากกันได้ง่าย กระจบวยจำ คันท้ำบวยก่อน ยุ่งเลย

การยึดคันท้ำบวยกับกะลามะพร้าวผมเห็นทำกัน 2 แบบ ใช้สลักไม้ใส่สอยึด กับใช้ไม้จริง ตัดโค้งเข้ารูป กับกะลาอัดยึดคันท้ำบวยกับกะลาให้แน่นหนามั่นคงด้วยสลักจาก แผ่นไม้จริงกับปลายคันท้ำบวย

ตรงกะลานั้นหน้าตาไหน ๆ ก็ใกล้เคียงกัน แน่นนอน ส่วนคันท้ำบวยนั้น แตกต่างหลากหลายไปตามฝีมือของ ช่างผู้สร้างทำ ช่างชาวบ้านทั่วไปเน้นการใช้ประโยชน์เป็น

น้ำบวยเอื้องฝักทอง ค่างที่ค่างน้ำบวย

หลัก มักทำคันท้ำบวย ๑ พอดี ๆ จับได้ถนัดถนี้ ช่างผู้สร้างสรรคงาน ศิลปะใส่ความงาม แห่งฝีมือและจินต- นนาการแกะสลักคันท้ำ บวยจนงามงด

คนใดถนัด แกะลายไหนก็แกะ ลวดลายนั้นลงไป ขอบแกะตัวสัตว์ก็ แกะเป็นรูปร่างสัตว์

ไม้ท่อนเดียวแกะเป็นคันท้ำ ไขและกระดิ่งว่า

ใบตองยัดบนน้ำหมักที่วางอยู่ในซ้อหล้อ

ต่าง ๆ เข้าไป ดูจากที่ผมสะสมไว้มีทั้งแบบธรรมดา พื้นบ้าน ๆ แกะเป็นลายเมฆ แกะเป็นตัวตักแตนแกะอยู่ที่ คันท้ำบวย เป็นรูปสิ่งใดก็มี คันท้ำบวยไม่ถูกแกะเป็นห่วงหลาย ๆ วงคล้องกันเหมือนโซ่ ปลายสุดมีกระดิ่งว้าวเล็ก ๆ ห้อยไว้ แสนน้ามอง คันท้ำบวยบางอันใส่ความคิดสร้างสรรค์ สะท้อนภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นกลไกขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวได้ อย่างคนกำลังย่ำเท้าดำข้าวในครก

ผมเคยไปดูงานศิลปะที่หอศิลป์วัฒนธรรม มหา- วิทยาลัยเชียงใหม่ น้ำบวยอันเดียวมีการแกะสลักคันท้ำบวยอันวิจิตรวิเศษ มีการทำข้าว มีการเลื่อยไม้ เด็กเล่น กันเป็นวง เจ้าหนูคนหนึ่งแยกวงย่องมาแอบดูเจ้าของบ้าน กำลังเริงรักในกระท่อมน้อยริมทุ่ง เมื่อขยับกลไก ครกก็ดำ ข้าว เลื่อยไม้ขยับขึ้นลง เด็กเล่นกันคึกคัก เด็กแอบดูก็ม ๆ เงย ๆ ส่วนชายหญิงคู่รักนั้นขยับตามจังหวะ อันนี้ถือเป็น งานศิลปะที่พัฒนาไปไกล กว่าจะนำมาใช้ต้มน้ำดื่มกิน

แม้คันท้ำบวยจะถูกสร้างสรรค์พัฒนาเป็นงานศิลปะ ของหลายผู้หลายคนไปแล้วก็ตาม แต่กะลา คันท้ำบวย เชื่อม ต่อกันเป็นน้ำบวย ต้มน้ำดื่มกิน ในหม้อดินยังเป็นพื้นฐาน ของชีวิตสามัญของผู้คนในล้านนาเสมอ

